

VIAȚA DE DUPĂ MOARTE ÎN „PROLOAGE“

Maria FRENȚIU

Colegiul Național „Traian Doda”
Caransebeș

Tema simpozionului „Viața de după ...” a fost gândită ca o problemă de istorie sau arheologie; dar eu, nefiind nici istoric, nici arheolog, o voi dezvolta ca lingvist. Voi examina așadar un fragment din „Proloage” (sau „Viețile Sfinților”)¹ din perspectiva lingvisticii textuale a lui Eugen Coșeriu. „Proloagele” constituie „o colecție clasică ortodoxă care cuprinde fragmente pilduitoare din viețile sfinților și învățături duhovnicești moral-educative”.² Colecția este compusă din 12 volume corespunzătoare fiecărei luni din an. Fragmentul ales aparține volumului corespunzător lunii august „în patru zile”.³

Într-o lume a postmodernității aflate în plină criză a limbajului, dumneavoastră ca istorici și noi ca lingviști, ne întoarcem spre document, spre textul care încheie o lume ale cărei sensuri trebuie descifrate pentru a înțelege cum se cuvine traseul existențial al umanității. Textul selectat este scris spre pomenirea Sfinților șapte tineri din Efes: Maximilian, Exacustodian, Iamblic, Martinian, Dionisie, Ioan și Constantin, morți la anul 250 d. Hr.

„Prologul” este un text cu o natură particulară, o expresie explicită a raporturilor dintre om (în ipostaza sfântului, păcătosului, părintelui duhovnicesc, ucenicului, învățătorului creștin) și Dumnezeu. El oglindește, în diversele sale forme, felul în care, pe parcursul istoriei creștinismului, omul credincios sau necredincios a acceptat sau a refuzat lecțiile primite de la Divinitate și modalitățile de acțiune specifice Puterilor de sus. Un astfel de text presupune un mod autonom de înțelegere și o anumită concepție despre lume. Ne propunem să caracterizăm cu sobrietate „prologul” din punct de vedere lingvistic, ca un tip de text, plecând de la convingerea raționalității religiei.

La nivelul textului, distincția absolut necesară scopului nostru este aceea dintre biografia unui sfânt (cum este înțeles adesea prologul) și viața unui sfânt. Biografia presupune expunerea documentată a vieții unei persoane. „Viețile sfinților”, expresie consacrată în tradiția creștină, selectează acele elemente care l-au apropiat pe om de Dumnezeu, transformându-l în sfânt sau martir. Importantă este metanoia, schimbarea la nivelul existențial, pentru că aceasta rămâne fundamentală în relația om – Divinitate.

Despre mulțimea de sfinți din calendarul creștin nu avem „documente” (ne referim la înțelesul pe care dumneavoastră îl acordați termenului), ci povestiri care vizează raportul sacru-profan. Se știe că în faza sa primară, creștinismul s-a transmis pe cale orală de la Hristos la apostoli, episcopi, preoți, diaconi spre credincioșii de rând. În Antichitate, cartea nu constituia

¹ Dr Vornicescu, *Proloagele, Viețile sfinților și cuvinte de învățătură pe luna august*.

² Pr. Stoican 1994, p. 226.

³ Menționăm că fragmentul studiat apare la paginile 9–10.

apanajul mulțimii. Creștinii rețineau esențialul, acel fapt din viața credinciosului care se situa în exemplaritate prin raportare la divin. Povestea era transmisă pe cale orală până când cineva dintr-un anumit centru religios aduna toate aceste fapte semnificative în colecții. Prologul e un text care-și trage seva din memoria colectivă a creștinismului. Dacă sfinților din trecutul mai îndepărtat nu li se pot alcătui biografii, sfinților mai apropiați timpului nostru (vezi Andrei, baron de Șaguna) li se pot întocmi, întrucât informația scrisă se află la un alt nivel (este mult mai bogată și mai la îndemână).

Odată făcute aceste distincții, putem reține câteva elemente definitorii ale textelor intitulate *Viețile sfinților*: ziua pătimirii și morții lor (în cazul martirilor) sau ziua trecerii la cele veșnice (când este vorba despre sfinții nepătimitori) devine ziua în care ei sunt cuprinși în Sinaxar. Indicilor temporali li se adaugă cei spațiali: localitățile în care au fost prigoniți, găsindu-și apoi sfârșitul. În cazul sfinților martiri aparținând marilor perioade de persecuție împotriva creștinilor, este menționat numele împăratului/lor, chiar dacă acesta/aceștia nu apar ca actanți în poveste. Un loc special îl ocupă modul demn în care martirul a făcut față torturii. Se insista asupra acestui aspect, pentru că reprezenta un model de urmat, știut fiind că persecuțiile, deși au oferit uneori perioade de răgaz, n-au încetat până în timpul domniei lui Constantin cel Mare.

Asemenea rugăciunii, acest tip de text relevă un mod particular de a percepe și interpreta lumea implicând un tip anume de raportare a omului la Dumnezeu, conceput ca o Ființă dispusă la un dialog cu omul. Dacă în rugăciune dialogul dintre Dumnezeu și om se realizează prin cuvintele omului și intervențiile Divinității, în viețile sfinților martiri dialogul se desăvârșește din partea omului prin *atitudinea jertfelnică*, mărturie a iubirii creaturii pentru Creator.

Prin urmare, ceea ce caracterizează „viețile sfinților” din punct de vedere lingvistic este nestrămutata siguranță a subiectului care se jertfește, sau care iese în afara lumii ducând o viață ascetică, siguranță privind înțelegerea lumii și a vieții nu din perspectiva efemerului, ci din perspectiva veșniciei. Pentru aceasta nu e nevoie de probe și argumente, singură Învierea lui Hristos ajunge. Tot ceea ce se întâmplă în viața lor are loc cu știrea lui Dumnezeu, de aceea ei nu-i vor contesta niciodată deciziile, știind că în locul vieții pământești pătimitoare, vor primi viața veșnică nepătimitoare.

O altă trăsătură a acestui tip de text o reprezintă deplina libertate de inițiativă și decizie, venită atât din partea lui Dumnezeu, cât și a omului. Creatorul pune la încercare dragostea celui creat „lămurindu-l în foc”.

„Proloagele” sau „viețile sfinților” ca tipuri de texte particulare în câmpul religiei, au logica lor proprie; de aceea nu li se poate aplica logica din domeniul științelor fizico-naturale. «Catalogarea aserțiunilor religiei drept „lipsite se sens” doar pentru că nu se supun logicii științelor „pozitive” reprezintă, din acest punct de vedere, o absurditate (așa cum absurd ar fi să i se ceară poeziei să urmeze regulile filozofiei)».⁴

Din punctul de vedere al lingvisticii textuale sau altfel spus, al lingvisticii coșeriene pe care îl adoptăm pentru lucrarea de față, «lumea credinței nu este propriu-zis „o altă lume”, radical diferită de lumea „reală” sau de lume pur și simplu. În realitate, reprezintă aceeași lume (încărcată, în plus, cu misterele credinței), raportată în ultimă instanță la voința divină și concepută ca fiind creată și susținută constant de Dumnezeu. De aceea, când în universul de discurs al credinței se spune că Dumnezeu e „cauza primă” a Universului, nu se neagă nicidecum cauzele imediate ale fenomenelor naturale și nici principiul cauzalității care, în câmpul științei umane, explică (face inteligibil) universul necesității. [...] Pentru credința autentică, ce nu se confundă cu modurile de cunoaștere deficiente sau obscure, e vorba mai ales de a-l considera pe Dumnezeu o „cauză

⁴ Coșeriu 2010, p. 4.

primă a cauzalității”, mai exact de a-i atribui voinței divine chiar fenomenul cauzalității, care guvernează universul necesității, cu toate „legile naturale” care derivă de aici». ⁵

Depășind fundamentarea teoretică a studiului nostru, să ne îndreptăm din nou privirea spre textul ales. Așa cum am menționat ceva mai înainte, viețile sfinților martiri fac referință la împărații persecutori. Între aceștia, Decius ocupă un loc important. În lumea romană precreștină, divinizarea puterii se reflectă în apoteoza împăratului roman, declarat, „divus” și „Pontifex maximus”. Puterea lui omenească se definea prin capacitatea de a supune și de a ucide. Odată definită, puterea împărătească, obliga poporul la adorare, creștinii neputând-o accepta pentru că o considerau idolatrie.

În episodul de care ne ocupăm, împăratul este un actant important. Decius este informat că șapte tineri, nu oricare, ci exact fiii dregătorului din Efes, propovăduiau, fără a se teme de urmări, „cu îndrăzneală” – credința în Hristos. Pentru a-și demonstra puterea pământească, împăratul poruncește ca cei șapte tineri îndrăzneți să fie prinși, puși în lanțuri și aduși în fața lui. Toate textele referitoare la sfinții martiri, subliniază un *adevăr*: excesul de forță din partea autorităților, nu disponibilitatea pentru înfruntarea în câmpul ideilor. Cuvântul împăratului reprezenta autoritatea pământească maximă. Judecata lui, părtinitoare sau nepărtinitoare, nu putea fi contestată. Protagonistii se situează la poluri opuse ale înțelegerii existenței. Decius are puterea de a trimite la moarte și se folosește de ea, nu înainte de a încerca să învingă rezistența tinerilor prin vicleșugul făgăduințelor de tot felul.

Dar adeziunea personală a celor șapte este o adeziune la o prezență ascuns-dezvăluită, a Dumnezeuului care se revelează. Legitimă în ordinea lumii, împărăția cezarului devine ilegitimă când impune să fie adorată, manifestându-se ca totalitară. Puterea politică romană aservea omul pentru a se face pe sine dumnezeu al acestuia. Dincolo de această putere omenească se situează atotputernicia lui Dumnezeu, exprimată ca dăruire de sine, respect al celuilalt, smerenie, iubire, jertfă. Tinerii, încredințați fiind că Dumnezeu lor este atotputernic, nu cedează voii împăratului. Nu sunt trimiși imediat la moarte pentru că împăratul este chemat „în altă parte, de treburile împărătești”. Răgazul oferit are drept scop întoarcerea tinerilor la închinarea idolească.

Aflați în libertate temporară, cei șapte nu caută să fugă pentru a-și scăpa viața. Ca adevărați creștini, ei sunt conștienți că aceasta e un dar de la Dumnezeu și numai El o poate curma sau prelungi. Răgazul oferit este folosit ca timp de rugăciune, o rugăciune profundă cum numai oamenii aflați în situații-limită pot înălța. Frații se refugiază într-o *peșteră* din muntele Ohran (de la Hristos încoace – loc al morții și al învierii spirituale). Nici aurul și nici argintul care se afla din belșug în casa părintească și care le-ar fi putut mijloci scăparea nu este folosit decât pentru asigurarea hranei zilnice. Până la întoarcerea împăratului „au petrecut zile multe”, într-o adâncă rugăciune. Verbul „a petrece” are în text sensul de „a-și ocupa timpul într-un anumit fel”. Cu excepția celui mai mic, Iamblic, ceilalți frați nu părăseau peștera. Plecat în cetate după mâncare, într-o zi mezinul îl vede pe împărat și realizează că s-a apropiat momentul decisiv. Întorcându-se în peșteră, grădina lor Ghetsimani, le comunică fraților cele văzute. Nu aleg nici de această dată să fugă, preferă să aștepte. Împăratul „face cercetării pentru ei”. Limbajul arhaic, cu formele lui perifrastice („a face cercetări”) dă un farmec aparte textului, amintind de limbajul liturgic și de cel al basmelor. Un alt verb, „a cunoaște”, este întrebuițat în text cu o nuanță arhaică, având înțelesul „a auzi”, „a fi informat” („cunoscând că se află în peșteră”).

Participarea afectivă a celui care a consemnat povestea sfârșitului celor șapte frați transpare în sintagma „osândă cumplită împotriva lor”, care a constat în zidirea gurii peșterii pentru a fi uciși prin înfometare. Rugăciunea din peșteră metamorfozează încetul cu încetul angoasa în

⁵ *Idem*, p. 8.

încredere. Întâlnirea lui Decius cu cei șapte tineri este întâlnirea bestialo-umanității cu „divino-umanitatea”. Actul criminal al împăratului persecutor devine însă, cum însuși textul confirmă, o mărturie a existenței de după moarte. Martirajul tinerilor din Efes permite, în ciuda puterii romane, mărturia paradoxală a morții-Înviere. De aceea romanii spuneau despre creștini că sunt „cei ce nu se tem de moarte”.

În limbajul liturgic, preoții se roagă neîncetat pentru „adormiți”, nu pentru morți. Mântuitorul însuși într-un fragment din Evanghelie îi cere unuia dintre ucenici, al cărui tată murise, să-l urmeze refuzându-i cererea de a merge să-și îngroape tatăl spunând un cuvânt greu de înțeles: „Lasă morții să-și îngroape morții lor”. Moartea este înțeleasă ca somn, de aici semnificația teologică a termenilor din câmpul semantic al somnului: „adormiți”, „adormire” și verbul „a adormi”. Acesta este și motivul pentru care vocea narativă din text precizează: „Dar aceasta a fost cu pronia cerească a Iubitorului de oameni Dumnezeu, fiindcă, neîncetat rugându-se, cei șapte tineri *au adormit*, cu o minunată adormire”.

Firul narativ se deapănă în continuare: „Și anii au urmat să curgă neîncetat. Împăratul Decius a murit și alți împărați au luat scaunul împărăției și valuri nesfârșite de sânge creștinesc au adăpat pământul, din pricina prigonirilor”.

Amintirea morții tinerilor trece în uitarea omenească, dar nu scapă celei divine. În consemnarea minunii la care ne referim apar din nou indici temporali. Un împărat creștin, Teodosie (408–450), stăpânește partea de lume udată cu sânge creștin nevinovat. De la Constantin cel Mare până la Teodosie, conciliile ecumenice au încercat să pună capăt multiplelor dispute ivite între creștini pe diverse teme dogmatice. Însă niciodată nu a existat o îndoială referitoare la Înviere. Într-o dispută legată de această temă, nici măcar autoritatea unui împărat creștin nu este folositoare. Doar minunea poate confirma sau infirma o anumită dogmă / adevăr al credinței. Intervenția lui Dumnezeu în istorie continuă să se înfăptuiască prin oameni. Un om va fi cel care va descoperi planul divin care atestă adevărul învierii morților. Un bărbat care căuta piatră, probabil un constructor / meșter al timpului, deschide fără să știe peștera-mormânt. După aproape două sute de ani cei șapte frați se trezesc părăndu-li-se că au dormit o singură noapte. Să reținem amănuntul semnificativ: învierea se realizează în aceleași trupuri, având așadar aceeași vârstă la care adormiseră. Niciunul dintre ei nu-și amintește că a murit și nu realizează că ziua ce tocmai o începuseră era o zi a învierii. Li se părea o zi obișnuită care își urma cursul. Și pentru că se întorseseră în trupurile care nu cunoscuseră putreziciunea, aveau nevoie de cele trebuincioase zidirii trupesti. Mezinul este trimis din nou în cetate. Hainele își păstraseră și ele starea, nu se învechiseră decât din perspectiva modei timpului, de aici mirarea efesenilor care văd un tânăr îmbrăcat în straie „care se purtaseră în alte vremi”. Dar pe lângă haine mai exista ceva care confirma că tânărul vine dintr-o altă durată istorică: banii de aur pe care era imprimat chipul împăratului Decius. Aurul rămâne aur indiferent de chipul aflat pe el, dar utilizarea unor astfel de monede atrăgea atenția.

Nu numai efeseni se mirau de prezența ciudatului tânăr. Acesta avea la rândul-i, propriile semne de întrebare, pentru că înaintea ochilor lui se înfățișau biserici, iar semnul Sfintei Cruci, odinioară interzis, îl vedea pretutindeni „pus pe ziduri”. Tânărul plecase spre Efesul cunoscut, drumul spre cetate era același, orașul însă își schimbase înfățișarea. Cât de mare putea să fie nedumerirea mezinului care fusese persecutat împreună cu frații săi pentru credința în cruce și înviere!

Prea aducea tânărul ca om din altă lume și un atare fapt nu putea scăpa vigilenței autorităților. Expresia perifrastică „s-a făcut cercetarea”, cu nuanța ei impersonală, nu precizează de către cine și în ce a constat aceasta, dar se menționează că tânărul a pomenit și de frații lui din peșteră, probabil – credem – pentru a justifica adevărul spuselor sale, un adevăr greu de crezut.

De aceea, cele două autorități ale timpului, cea lumească, laică, reprezentată de către „dregătorul cel mare” și cea spirituală, reprezentată de către episcop, și-au dat mâna și au hotărât să distingă adevărul de minciună. Din păcate, textul nu precizează numele episcopului sau al dregătorului. Naratorul evenimentelor nu este interesat să pomenească autoritățile („mărimile”) timpului și nici să fixeze strict în istorie evenimentul. Pentru el contează minunea ca atare, aceasta adevărind că există viață după moarte, că moartea e un „somm” mai greu sau mai ușor, dar nu definitiv. Din perspectivă creștină, Învierea lui Hristos e șansa învierii noastre, a tuturor oamenilor. La gura peșterii, episcopul și dregătorul au parte de o nouă dovadă. Descoperă sicrișul de aramă în care se aflau două tăblițe de plumb, „pe care era scrisă chinuirea Sfinților”. Decius lăsase posterității dovada cruzimii sale, a așa-zisei dreptăți omenești a unui legiuitor pământesc stăpân peste un „adevăr” relativ. Scrisul plumbuit rămâne o dovadă de netăgăduit, o dovadă care se întoarce împotriva lui Decius și atestă faptul că Adevărul împotriva căruia a luptat este unicul „Adevăr”, pentru că el scoate pe om din ghearele morții și-i conferă calitatea de fiu al lui Dumnezeu. În peșteră autoritățile au parte de o altă dovadă, descoperindu-i pe ceilalți șapte frați într-o stare fizică ce nu amintește de moarte, ci de o plenitudine a vieții în Hristos. Ceea ce sesizează cei prezenți acolo este prospețimea tinerilor care păreau așa de odihniți de parcă avuseseră parte de o noapte liniștită, nu de un somn de aproape 200 de ani. Este o minune care determină mulțimea să aducă laudă lui Dumnezeu. Pedepsa lui Decius nu mai interesează pe nimeni, deoarece oamenii pot vedea cu ochii lor că învierea este o realitate, nu un basm. Prezența celor șapte tineri înviați îi încredințează pe efeseni că nu sunt adepții unor învățături deșarte, dar învierea fraților este numai temporară, prin ea Dumnezeu își confirmă atotputernicia. Învierea nu este însă reanimarea unor cadavre care să-și continue existența limitată în lumea aceasta, ci o transfigurare a trupului și va avea loc în Eshaton, la înfricoșătoarea judecată a lui Hristos. Până atunci, toți cei trecuți în lumea dreptilor își dorm somnul. De aceea, pentru locuitorii Efesului încreștinat, nu e de mirare că tinerii își dau din nou „sfintele lor suflete în mâinile lui Dumnezeu” în care și-au pus dintru început nădejdea. Restul nu mai e decât așteptare, așteptare a bucuriei finale. „Credincioși îndrăznesc a spune că un Altundeva destramă finitudinea și face să iasă la suprafață, în această lume aparent închisă, o forță bună, o viață neamestecată cu moartea, o dragoste neamestecată cu ura. Credința devine binecuvântare a vieții”⁶

Tinerii din Efes au înfruntat o nedreptate în numele conștiinței, pentru a consolida etica persoanei și a iubirii existentă în inimile lor. Prin jertfa lor, sămânța Învierii s-a făcut din nou vizibilă în istorie.

Bibliografie

Coșeriu 2010	Eugen Coșeriu, <i>Orationis fundamentata. Rugăciunea ca text</i> , în Transilvania, serie nouă, anul XXXIX (CXU), Sibiu, 2010.
Clement 2001	Olivier Clement, <i>Viața din inima morții</i> , Ed. Pandora, 2001.
Stoican 1994	Pr. Ion M. Stoican, <i>Dicționar religios</i> , Ed. Garamond, București, 1994
Vornicescu	Dr. Nestor Vornicescu, <i>Proloagele, Viețile sfinților și cuvinte de învățătură pe luna august</i> , tipărite prin străduința și binecuvântarea Înalt Preasfințitului Mitropolitul Olteniei, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova.

⁶ Clement 2001, p. 42.

AFTERLIFE IN „PROLOGUES”

(Abstract)

The study is designed, starting from the everlasting life theme in a text which belongs to „Prologues”, from Eugen Coseriu’s textual linguistic perspective. „Prologues” constitutes an orthodox collection that contains relevant parts from the saints lives as well as spiritual teachings. The collection is made of 12 volumes which corresponds to each month of the year. The chosen text is part of the volume that corresponds to the month of August and includes the martyrdom of the seven young people from Ephesus during the reign of the roman king Decius.

Our purpose is to characterize the „Prologue” from the linguistic point of view, as a distinguished text, having its origin in the belief of the rationality of religion.